

„CSECSSZOPÓK, AKIKBEN MEGNŐ AZ ÉRTELEM”

A GYERMEKEK BÜNTETHETŐSÉGÉRŐL

A XX. század nagy magyar költőjének halhatatlan, *Nem tudhatom...* című versében a vétkes néppel állította szembe a dolgozókat, a költőket, valamint az ártatlan csöppségeket. Radnóti Miklós oly korban élt e földön, amikor nem számított, ki követte el a bűnt, önként és kéjjel öltek bárkit, őt magát is. Vajon azóta visszataláltunk-e értékeinkhez? A kivallatás reneszánsza és a csoportosan jogfosztó „elenség-büntetőjog” korszakában tudunk-e vigyázni legfontosabb kincsünkre, a gyermekekre? A felelősség mindannyiunké, így a kriminológusé is.

ALAPKÉRDÉSEK, A HATÁLYOS JOGI SZABÁLYOZÁS

A gyermek büntetőjogi felelősségének meghatározása szempontjából kriminológiai megközelítésben mindenekelőtt azt kell vizsgálni, hogy a személyben rejlő okok mennyiben játszanak szerepet a jogsértő magatartásban. Ezzel összefüggő, de mégsem teljesen azonos kérdés az, hogy milyen ráhatással lehet megváltoztatni a bűnelkövető fiatal gondolkodását, viselkedését. Van tehát egy oksági-felelősségi és egy büntetéstani (pönológiai) probléma. Emellett természetesen számos egyéb, önmagában nem érdektelen dologban (például az eljárás sajátosságainak tárgyában) is állást kell foglalni, ennek tárgyalását azonban terjedelmi okok miatt ebben az írásban mellőznöm kell.

Alapjában határozhatja meg a vizsgálatot az a kérdés, hogy vannak-e született bűnözők. Cesare Lombroso szerint a kriminalitás öröklődik, a bűnös ember a fejlődés alacsonyabb fejlődési szakaszára történő visszaütés eredménye. Meghatározott testi jegyek alapján már következtetni lehet arra, hogy a vizsgált személy összeütközésbe kerül-e a törvénnyel.¹ Ezek az ismérvek már gyermekkorban is felismerhetők. Azt lehet mondani, hogy ennek elfogadása esetén a korhatárnak nincs jelentősége, hiszen már a csecsemő is „bűnöző”, tehát legfeljebb valamiféle Taigetosz-megoldáson lehetne gondolkodni. Mai tudásunk szerint azonban – és ebben az egyén-

ben rejlő tulajdonságok szerepét hangsúlyozó tudományos irányzatok többsége is egyetért – nincsenek született bűnözők. A környezetnek még akkor is igen jelentős befolyása van a viselkedés alakulására, ha egyes tényezők valóban örökölhetők. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a korhatár leszállítása melletti érvek egy része, lehetséges eredményét illetően pedig szinte valamennyi ilyen argumentum arról a felfogásról tanúskodik, hogy a társadalom védelme érdekében a másokat veszélyeztető gyermekeket el kell különíteni, meg kell akadályozni a károkozást. Újpest polgármestere például a kerület valamennyi iskolájából kitiltott egy gyermeket, aki egyébként a törvények szerint is tanköteles. Derce Tamás kijelentette: nem érdekli, hogy mit ír elő ezzel kapcsolatban a közoktatási törvény, az erőszakkal szemben azonnal és keményen fel kell lépni, különben tovább burjánzik.²

Ha a környezetnek a bűnelkövetés felé vezető, illetőleg azt kikerülő úton történő haladásra lévő befolyását bármilyen mértékben vagy módon elismerjük – márpedig ilyen általánosságban ez kétségtelenül így van –, akkor már felvetődhet a büntetőjogi beavatkozás szükségessége. Hiszen tény, hogy a tiltott magatartást tanúsító gyermek igen gyakran olyan közegben él, amely nem visszatartja, hanem éppenséggel inkább beletaszítja őt a kriminalitás világába. A korhatárnak ilyen alapon történő leszállításával szemben azonban két olyan körülményre kell rámutatni, amelyek a sugallt megoldás ellen szólnak. Az egyik közvetlenül alkotmányjogi, de kriminológiailag is releváns. Arról van szó, hogy az ifjú embert nyilvánvalóan nem lehet attól függően szankcionálni, hogy milyen környezetben él. Magyarul: az nem lehet jogszerű, de célszerű sem, hogy a „rossz családban” élőket büntessük, a többieket pedig ne. Az egyenlő bánásmód tiszteletben tartása nem csupán alkotmányossági, hanem éppenséggel nevelési okokból is feltétlen kívánalom. De még ha ettől – feltéve, de meg nem engedve – eltekintenénk, akkor is meg kell állapítani, hogy a gyermeknek a rossz helyzetből való kiemelése és átadása a büntető igazságszolgáltatás intézményeinek (akár szabadságelvo-

nást értünk ezen, akár nem) többet árt, mint használnál. A címkézési elméletek (*labelling theories*) régen kimutatták, hogy a rendőrség, a bíróságok és más szervezetek, valamint a hozzájuk kapcsolódó eljárások olyan bélyeget ragasztanak a rendszerükbe kerültekre, amelynek inkább büngerjesztő, semmint preventív hatása van.³ Ha pedig még elzárásra is sor kerül, akkor a kriminalitásra csábító tényezők szerepe még tovább növekszik. Mindezek a megfontolások természetesen értelemszerűen vonatkoznak a mai értelemben vett fiatalokúra (14–18 év) is. Nem csupán azon kellene tehát gondolkodni, hogy a zsebébb korú gyermekeket bevonjuk-e a közhatalom repressziójának hatókörébe, hanem azon is, hogy esetleg a mai rendszerből még jobban kivonjuk a nagykorúságukat még el nem érő fiatalokat. Ez egyébként a fiatalokúra vonatkozóan elkészült, a későbbiekben tárgyalandó koncepciónak már része.

A gyermek különleges helyzete alkotmányos jogainak és kötelességeinek szabályozásában is kifejeződik. Nem szorul bővebb indoklásra, hogy a pozitív diszkrimináció a kiskorúak esetében szükségszerűen alkalmazandó, hiszen az emberi méltósággal összefüggő önrendelkezés képességével a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezményben (amelyet az 1991. évi LXIV. törvény tett a belső jog részévé) meghatározott 18 éves korhatártól visszafelé haladva egyre kevésbé rendelkezik az ifjú ember.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az államnak a gyermeket a fejlődésére káros hatásokon kívül még az olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál (az ettől függően feltételezett testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi érettségénél) fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve. A testület értelmezésében az alkotmány 67. §-a, amely az állam kötelességévé teszi, hogy a gyermek személyiségfejlődéséhez szükséges védelmet és gondoskodást nyújtson, egyrészt vonatkozik az egyértelműen káros hatások távol tartására, másrészt magában foglalja azt is, hogy az állam hátrítsa el a gyermektől a személyiségét, így az egész jövődő életét meghatározó súlyos kockázatvállalást is.

Az Alkotmánybíróság szerint önmagának mindenki árthat és vállalhat kockázatot, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre. A nagykorúaknak a jog be nem avatkozása széles lehetőséget ad erre,

és ezt a lehetőséget garantálja az általános személyiségi jogból eredő jog az önmeghatározásra és cselekvési szabadságra. A legfiatalabbak esetében azonban maga az alkotmány és nemzetközi egyezmények teszik állami kötelességgé a fejlődési út megóvását a veszélyektől és kockázatoktól, éppen annak érdekében, hogy a gyermek felkészülhessen a felelős és tájékozott döntésekre, mielőtt életkorával vélelmezett érettsége erre képessé teszi [21/1996. (V. 17.) AB határozat].

Ez nagyon magas mérce a közhatalommal szemben. Még akkor is, ha az Alkotmánybírósággal egyetérthetünk abban, hogy az államnak elsősorban a nyilvánosság szférájában vannak prevenciók lehetőségei, tehát a szülők felelőssége sem hagyható figyelmen kívül. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy bűnös-e a gyermek akkor, ha a hivatalos szervek és a gondoskodásra kötelezett felnőttek elmulasztották mindezek teljesítését, amire pedig már magának az elkövetésnek a tényéből is következtetni lehet.

A kiskorúak sajátos alkotmányjogi helyzetét a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény körülhatárolja, de az egyes életviszonyokat illetően természetesen inkább csak általános iránymutatásokat tartalmaz, nem pedig közvetlenül érvényesíthető normákat. Témánkat illetően mindenestre megállapítható, hogy a büntetőjogi eszközök alkalmazása nem kizárt, de ilyen esetben különös figyelmet kell fordítani a pozitív diszkrimináció követelményeinek megvalósulására. Az egyezmény 40. cikkének 3. bekezdése konkrétan annyit ír elő, hogy a részes államoknak kötelessége olyan különleges törvények és eljárási módok elfogadása, illetőleg intézményesítése, amelyek a sajátos körülmények között is teret tudnak adni a védelmi és gondoskodási funkcióknak. A büntetőjogi felelősség megállapításához szükséges korhatár rögzítése szükséges, a dokumentum azonban nem jelöli meg a küszöböt. További követelmény, hogy a részes államok minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket a gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével történő kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes garanciákat teljes mértékben be kell tartani.

Az említett egyezmény rendelkezéseinek betartása feletti ellenőrzésre és az ahhoz kapcsolódó egyéb teendők ellátására hivatott ENSZ Gyermekjogi Bizottság 2007-ben általános iránymutatást fogadott el. Ebben megállapította, hogy a részes államok továbbra is igen eltérően szabályozzák a büntetőjogi

A GYERMEK BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGÉNEK MEGHATÁROZÁSA SZEMPONTJÁBÓL KRIMINOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSBE MINDENEKELŐTT AZT KELL VIZSGÁLNI, HOGY A SZEMÉLYBEN REJLŐ OKOK Mennyiben játszanak szerepet a JOGSÉRTŐ MAGATARTÁSBAN.

felelősség alsó korhatárát, a túlságosan alacsony (7-8 év) küszöbötől az ajánlatos 14 vagy 16 évben meghatározott választóvonalig. A bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a 12 éves kor alatti büntethetőség már nem egyeztethető össze a nemzetközi követelményekkel. Ebből azonban nem következik a már megállapított magasabb minimális életkor leszállításának lehetősége, ezt a dokumentum kifejezetten ellenzi. Az alapvető jogok garantálására irányuló követelménynek inkább a 14-16 éves alsó határ felel meg. Különösen ellenzi a bizottság a súlyosabb bűncselekmények elkövetése esetén az általános szabályok alól engedélyezett kivételt.⁴

Határozottan állítható, hogy a magyar büntető igazságszolgáltatási rendszer a jelenlegi állapotában nem alkalmas arra, hogy a hivatkozott követelményeknek teljes egészében megfeleljen, bár a jelenlegi életkori küszöb kielégíti az egyezményből folyó követelményeket. Önmagában a büntetés lehet a nevelés része, a gyermeki jogok érvényesítése azonban minden körülmények, így a büntetés-végrehajtás viszonyai között is imperatív szabály. Mindemellett hangsúlyozni kell, hogy kriminológiai megfontolásokból is inkább a pozitív hatások erősítése szükséges, nem pedig a represszió fokozása. Ez igaz a fiatalkorúak egész bűnözéskontrolljára, egy ilyen irányú, álláspontom szerint kívánatos fejlődésbe pedig a legkevésbé sem fér bele az a módosítás, amelynek értelmében egyszerűen a jelenlegi közhatalmi válszok címzettjeinek körét bővítenénk ki a 12-14 éves korosztály tagjaival. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy más a helyzet egy rendszer kiépítésekor, és ismét más akkor, amikor egy abban kedvezményezett csoport helyzetét kívánjuk rosszabbá tenni. Az a kérdés, hogy erkölcsi értelemben, sőt az Alkotmánybíróság által a jogi szabályozásra megállapított alkotmányos követelményrendszerben szabad elhatározás kérdése-e az adott gyermeki csoport büntethetőségének nyilvánítása. Ebben az összefüggésben az AB által kifejlesztett „szerzett jogok” védelmének doktrínája, illetőleg a visszaható hatály tilalma csak korlátozott szerepet kaphat. E követelmények csak annyiban lennének alkalmazhatók, amennyiben a már elkövetett cselekmények büntetendővé nyilvánítása kerülne szóba. Ez azonban jogállami körülmények között nem lehetséges. Az más kérdés, hogy a mostani 12 éveseknek van-e jogos igényük arra, hogy őket még ne nyilvánítsák büntethetővé. Itt az Alkotmánybíróság által a helyzet kedvezőtlen megváltoztatása esetére kidolgozott követelmények kevésbé alkalmazhatók, hiszen a „felkészülési idő” például meglehetősen abszurd következményekre vezetne. Nem vitatható viszont, hogy alapjogi korlátozásokról van szó, hiszen a büntetőjog eszköztára szé-

les körben és mélyen érinti az emberi jogokat. Ebből következően a büntetőjogi tárgyú szabályokra irányadó alkotmányossági mérce, a szükségesség és arányosság elveinek szigorú érvényesítése mellett történhet csak meg a felelősségi korhatár leszállítása. Ez visszavezet a kriminológiai értelemben vett indokoltság kérdésköréhez.

Magyarországon az 1908-as büntetőnovella számos korszerű gondolatot érvényesített a szabályozásban. Érdekes és ma is megfontolást érdemlő megoldása volt például ennek a törvénynek, hogy a büntethetőség alsó határát a 12. életév betöltésében vonta meg ugyan, azonban úgy rendelkezett, hogy aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének 12. évét már meghaladta, de 18. évét még be nem töltötte (fiatalkorú), ha a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg, büntetőjogi felelősségre nem volt vonható. Ilyen esetekben a bíróságok a törvényes képviselő, valamely hozzátartozó vagy más alkalmas személy házi felügyelete alá utalhatták a terheltet. Lehetőség volt továbbá házi vagy iskolai fenyítés alkalmazására, ha pedig a környezetből való kiszakítás elkerülhetetlenné vált, akkor javító nevelés foganatosítására.

A hatályos magyar jog szerint nem büntethető az, aki a cselekmény elkövetésekor a 14. életévét még nem töltötte be. Ezt a szabályt az 1961. évi V. törvény (Btk.) vezette be, az 1978. évi IV. törvény (hatályos Btk.) pedig megtartotta. Előzményként lehet utalni az 1954. évi 23. törvényerejű rendeletre, amely kimondta, hogy a 12-14 éves korosztály tagjaira bűncselekmény elkövetése esetén kizárólag intézkedést lehet alkalmazni. A büntetőjogi értelemben vett gyermekkor azonban csak a büntetőeljárás lefolytatását akadályozza, a gyermekeknek a kriminalitáshoz való kapcsolódását nem. Némileg paradox módon azt is lehet mondani, hogy a korosztály tagjai által megvalósított olyan magatartások, amelyek kimerítik egy-egy törvényi tényállás elemeit, nem kevésbé, hanem éppen fokozottan veszélyesek a társadalomra. Aligha szorul ugyanis indoklásra, hogy a nagyon fiatal korban megkezdett törvényszegések egy-egy bűnözői életút kezdetei lehetnek. Különösen akkor, ha azok következmények nélkül maradnak. Márpedig a kifejtettek szerint a fiatalkorú minősítést el nem érő gyermekekkel szemben semiféle kriminális szankció nem alkalmazható. Ezzel szemben figyelembe kell venni, hogy a 14. éven aluli gyermek a polgári jog értelmében cselekvőképtelen, helyette a törvényes képviselő hozza meg a döntéseket, neki kell vállalnia a következményeket is. Ez a megoldás a társadalmi tapasztalatok alapján helyesnek tekinthető. Ha pedig ez így van, akkor a jogrendszeren, de a társadalom igazságosság-felfogásán

belül is teljesen indokolatlan feszültséget okozna, ha a zsenge korban lévő, a magatartásáért általában jogi felelősséget vállalni nem képes lányokról és fiúkról azt feltételeznénk, hogy tisztában vannak a büntetőtörvénybe ütköző magatartásuk társadalomra való veszélyességével, ráadásul képesek jogait és érdekeiket a büntetőeljárás körülményei között megfelelően érvényesíteni.

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A gyermekek által elkövetett tényállásszerű cselekmények miatti büntetőjogi felelősség kizárását a világ államainak jogrendszerei elismerik. Más kérdés, hogy az életkori határokat egyes szabályozások igen alacsonyan húzzák meg. Az egyesült államokbeli Észak-Karolina államban például a 6. életév betöltésével már kriminálisan vétőképesé válik a gyermek. De arra is akad példa, hogy a hazainál később válik az ifjú jogilag büntethetővé. Így Csehországban, Dániában, Finnországban, Szlovákiában és Svédországban a 15., Belgiumban pedig a 16. életév betöltésével kerülnek a fiatalok a lehetséges terheltkörébe.⁵ Viták mindenütt folynak erről a kérdéstről. A cseh büntetőjogi reform előkészítésekor például többen javasolták a minimális – 15 éves – életkor lejjebb szállítását. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága kifejezetten ajánlotta, hogy ettől tekintsenek el.⁶ A cseh kormány végül elvetette az igazságügyi minisztériumnak a 14. életévre vonatkozó javaslatát, és az eredeti korhatár megtartása mellett terjesztette a parlament elé az új büntető törvénykönyvre vonatkozó javaslatot.⁷

Írországban 2006-ig a 7. életév volt a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatára, a 2006-os büntető igazságszolgáltatási törvény 129. cikke azonban felemelte a küszöböt 12 évre. Néhány bűncselekmény esetében (emberölés, minősített emberölés, szexuális erőszak) azonban már a 10. életév betöltésétől büntethető a gyermek. Általános előírás, hogy 14 éves kor alatt a legfőbb ügyész egyetértése szükséges az eljárás lefolytatásához. Ahogyan a törvény indokolása is utal rá, tulajdonképpen a *common law* azon szabályát változtatták meg, amelynek értelmében 7 és 14 év közötti korban vélelmezhető a terhelt beszámítási képességének hiánya, ez a vélelem azonban megdönthető volt.

Annak ellenére, hogy a gyermekjogi egyezmény nem jelöl meg fix korhatárt, a végrehajtás ellenőrzésével foglalkozó ENSZ-bizottság 1995-ben elmarasztalta az Egyesült Királyságot azért, mert a felelősségi küszöb nem áll összhangban az elfogadott dokumentum tartalmával. Ebből következik, hogy

a pontos behatárolás ellenére szélsőséges értelmezésre nincs lehetőség.⁸ Angliában és Walesben a kérdéses időszakban az alsó korhatár 10 év volt (az 1933-as *Children and Young Persons Act* 50. cikke alapján) azzal, hogy 14 éves korig fennállt a vétőképtelenség megdönthető vélelme. Megjegyzendő, hogy ugyanezen rendelkezéseket két, az Egyesült Királyságot érintő két ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága nem tartotta embertelennek, kegyetlennek vagy megalázónak az emberi jogok európai egyezménye 3. cikke értelmében. Egyidejűleg megállapította azonban azt is, hogy egy konkrét esetben a 10 éves gyermekekkel szemben (akik egy 2 esztendő kisfiút gyilkoltak meg) lefolytatott eljárás nem felelt meg a koruk által támasztott követelményeknek és a tisztességes eljárás elvének.⁹ Figyelmet érdemel Baka András bíró részbeni különvéleménye. A magyar jogász nem értett egyet a tisztességes eljárás megsértésére vonatkozó megállapítással, meggyőzően kifejtve, hogy az ügy előkészítése és tárgyalása folyamán igenis messzemenően figyelemmel voltak a kiskorúak sajátosságaira. „Illúzió volna azt elvárni – írta Baka András –, hogy ilyen korú gyermekek jogilag releváns utasításokat adjanak védőiknek a megfelelő képviselőt ellátásához.”¹⁰ Éppen itt van a kutya elásva. 10 éves gyermekek nem képesek arra, hogy érdekeiknek megfelelően élni tudjanak az igazságszolgáltatás által kínált garanciákkal. Bármit követtek is el, nem a büntető igazságszolgáltatás rendszerében van a helyük. Angliában egyébként megmaradt a 10. életév mint alsó korhatár azzal, hogy egy 1998-as törvény (*Crime and Disorder Act* 1998, 34. cikk) eltörölte a beszámítási képesség hiányának megdönthető vélelmét. Az érvelés az volt, hogy el kell hárítani a mielőbbi beavatkozás akadályait annak érdekében, hogy a későbbi bűnözői pályafutásnak elejét vegyék. A büntetőjog „*ultima ratio*” jellegének követelményéből adódó azon bizonyítás, hogy semmilyen más eszköz nem alkalmas ennek a célnak az elérésére, elmaradt.¹¹

Skóciában annak ellenére változatlan a 8. életévben megállapított alsó korhatár, hogy a legtekintélyesebb szakemberekből álló jogi bizottság (*Law Commission*) határozottan úgy foglalt állást: 12 év alattiak ne legyenek büntethetők. A kormány azonban nem fogadta el ezt az álláspontot, így maradt a kirívóan alacsony küszöb.¹²

Kaliforniában nincs alsó küszöb, ráadásul azt is lehet mondani, hogy még a gyermekcsínyeket is kriminalizálták. Valójában nem a büntető-, hanem a gyermekjóléti törvény (*Welfare and Institutions Code*) 601. cikke mondja ki, hogy az a 18 évesnél fiatalabb személy, aki makacsul megtagadja szülei, gondviselője, gyámja vagy iskolai előjárói utasításainak telje-

sítését, vagy aki kikerül az említett személyek ellenőrzése alól, rendszeresen lóg az iskolából, kifogásolható életvitelt folytat, a fiatalkorúak bírósága elé kerülhet. A 12. életévüket be nem töltő gyermekeket csak a fiatalkorúak hatósága által engedélyezett esetben lehet szabadságuktól megfosztani. Tény viszont, hogy az ifjú nemzedékre vonatkozó igazságszolgáltatás meglehetősen differenciált, az elkövetett cselekmény és a 18. életév felé közeledő életkor szerint több kategória van. A fő szabály szerint bírói döntés alapján 16 éves kortól lehet a felnőttekre vonatkozó jogot alkalmazni, minősített emberölés esetében azonban ez a határ 14 év. A fiatalkorúak bíróságának igen széles mérlegelési lehetősége van a szankciót illetően, jellemző a nevelési intézkedés (például programokon való részvételre kötelezés) a 14 évesnél fiatalabbak esetében.¹³ Hasonló a helyzet az Egyesült Államok más államaiban is, bár nem teljesen egységes a szabályozás. Tény viszont, hogy évente több tízezer 10 éven aluli gyermeket vádolnak meg bűncselekmény elkövetésével.¹⁴ A Legfelső Bíróság döntése értelmében az Egyesült Államokban 2005 óta tilos a halálbüntetés kiszabása olyan terheltekkel szemben, akik a cselekmény elkövetésekor nem töltötték be a 18. életévüket.¹⁵

Pakisztánban még az ezredforduló után is végeztek ki olyan elítéltet, aki 13 éves korában követett el bűncselekményt. Jemenben pedig 1993-ban magát a kivégzést hajtották végre akkor, amikor az elítélt még csak 13 éves volt. Az említett államok „becsületére” legyen mondva, ma már mindkettőben tilos a halálbüntetés alkalmazása olyanokkal szemben, akik az elkövetéskor nem töltötték be a 18. életévüket.¹⁶

A múlt század utolsó évtizedeiben a rehabilitációs büntetés-végrehajtási és azokhoz kapcsolódóan a büntetés-kiszabási gyakorlat kudarcainak ellenhatásaként a retributív, vagyis megtorló jellegű igazságszolgáltatás felé fordult a kriminálpolitika az Egyesült Államokban és sok más országban is. Ez a megközelítés a deviáns vagy bűnelkövető fiatalkorúak és a gyermekek esetében is a kényszer fokozásával járt együtt.¹⁷ A fiatalkorúak kezelésének nemzetközi vizsgálatával foglalkozó szerzők szerint az államok többségében még az ezredforduló után is érzékelhető a felelősség alsó korhatárának leszállítására, valamint a büntetőjogi eszközök fokozott alkalmazására való törekvés a valóban felelős gyermek- és ifjúságvédelmi politika helyett.¹⁸ Nincs bizonyíték arra, hogy a represszió fokozása a fiatalokkal és a legkisebekkel szemben bármilyen eredményt produkált volna. Arra viszont vannak adatok, hogy a toleráns, a gyermeki jogokat tiszteletben tartó rendszerek sikereket tudnak felmutatni a közbiztonság helyzetének javításában.¹⁹ Minden ellenkező törek-

véssel szemben az általános nemzetközi tendencia a XX. század utolsó évtizedeitől az alsó korhatár felemelése.²⁰

A GYERMEKKORÚAK BŰNÖZÉSE ÉS VESZÉLYEZTETETTSÉGE MAGYARORSZÁGON

Meg kell jegyezni, hogy a legifjabbak által elkövetett büntetőjogi normaszegések a dolog elvi jelentőségén túl mennyiségileg sem elhanyagolhatók. Magyarországon például 2005-ben 3697 gyermek valószínűleg meg a Btk. valamely tényállásába ütköző magatartást, míg 1992-ben 4488. A látszólagos csökkenés ellenére nem beszélhetünk javulásról, hiszen a népesség száma is változott. 2005-ben 10.000 gyermekkorú közül 23 került szembe a törvénnyel, míg 1985-ben csupán 16. A gyermek elkövetők területi megoszlása alapvetően a fiatalkorúakéhoz hasonló: Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, valamint Pest megye és a főváros adja a legtöbb e körbe tartozó delikvenst. Aggasztó fejlemény, hogy míg korábban az első bűncselekmény elkövetése általában a 14. életévhez közeledve történt, addig mára inkább a 12-13 éves kor a jellemző. Az elkövetők döntő többsége ebben a csoportban is fiú (2004-ben 87%), igen jellemzők a csoportos kriminális megnyilvánulások.

Megállapítható, hogy a tényállásszerű magatartást tanúsító gyermekek többsége – mintegy háromnegyede – teljes családban él, ez azonban nem jelenti, hogy ez a háttér minden tekintetben védőfaktorként funkcionál. Valójában ugyanaz a meghatározottság érvényesül, mint a fiatalkorú elkövetők többségének esetében is: a halmazottan hátrányos státusz negatívan befolyásolja a tudat és a magatartás alakulását. A gyermekbűnözés több mint 80%-át egyébként a vagyoni elleni cselekmények adják, de sajnos itt is növekszik az erőszakos, garázda törvényszegések száma és aránya.²¹ Sajnálatos módon azonban még a legsúlyosabb deliktumok, a minősített emberölések is előfordulnak a korosztály kriminalitásában.

A karrierbűnözőkre jellemző, hogy már igen korán, akár hároméves korban feltűnnek dühkitörésekkel, és a későbbiekben is jellemzők rájuk az erőszakos megnyilvánulások. A rendőrség tipikusan korán, 6-12 éves koruk előtt találkozik az ilyen magatartást tanúsító gyermekkel (többnyire vagyoni elleni deliktum elkövetése miatt). A későbbiekben kortársaikhoz képest több jogsértést követnek el, ezek általában súlyosabbak is, a visszaesési gyakoriság pedig az idő előrehaladtával egyre fokozódik.²²

A fiatal korra epizódszerűen jellemző cselekmények elkövetőinek kisgyerekkori előtörténetében nem fedezhető fel hasonló antiszociális magatartászavar. Ők a jogsértéseiket valóban inkább a serdülőkor szerepvákuumában valósítják meg – amikor az ember keresi önmagát –, de az egész csak addig tart, amíg megtalálják identitásukat és belenőnek a felnőttek, a munka világába. Az első normaszegések tipikusan a 11 és 13 éves kor között következnek be ennél a csoportnál, azok esetleges ismétlődése esetén sem növekszik súlyosságuk, a 18. életév elérésének időszakában pedig általában abba is maradnak.²³

A kriminológia bűnözésfejlődés-elméleteiben általánosan elfogadottnak tekinthető álláspont szerint az elkövetők életük különböző korszakaiban egyedi változásokon mennek keresztül, magatartásuk a különböző külső és belső tényezők sajátos kölcsönhatásában formálódik. Az első ilyen interakció következménye, hogy a gyerekkorban deviáns viselkedés jön létre azért, mert egy problémás gyermek problémás szülővel találkozik. A hiperaktív, „nehéz” gyerekek szerencsétlen módon teszi próbára a türelmetlen, rossz önkontrollal bíró, számtalan nehézséggel küszködő szüleinek az idegeit. Ezek a szülők a saját szocializációjuk idején nem tanulták meg a konfliktusok békés megoldásának módszereit, empátia-készségük elégtelen, szereprepertoárjuk szűkös, sok egzisztenciális gonddal küszködnek, emellett esetleg maguk is agresszívak. Az egymásra találás következménye, hogy a gyereket türelmetlenül, erőszakkal próbálják korlátozni, és ez a törekvés a gyerekekben további erőszakot szül. Ezt otthon általában nem tudja kiélni, de a szülővel negatív spirálba kerül, mert a gyerek növekvő agresszivitása a szülőből fokozódó büntetési szigort vált ki. A helyzetet nehezíti a szociálisan hátrányos környezet, a szomszédság, a jó magatartási minták hiánya.²⁴ Nem megoldás a mai viszonyok között a családból való kiemelés sem. Egy kutatás adatai szerint a megkérdezett 128 fiatalokú fogvatartott igen jelentős arányban (40%) nyilatkozott úgy, hogy éppen az intézetben kezdte el a bűncselekmények elkövetését, 45,7% pedig kijelentette, hogy a bent töltött évek alatt is folytatta a kriminális magatartást.²⁵

Mindezek kétségtelenül intő jelek, a büntethetőségi korhatár leszállításának szükségessége azonban egyáltalán nem következik belőlük. Ismétlen emlékeztetni kell, hogy nem lehet szó valamiféle „szelektív” csökkentésről, hiszen a jogegyenlőség elve megkívánja a következmények egyöntetű alkalmazását. Egyfajta összefüggésben elvileg felvetődhet a mérlegelés lehetősége. Több olyan rendszer van, amelyben az általános lehetőségen belül konkrétan kell megítélni a vétőképesség meglétét. Annak hiá-

nyában a gyermek- vagy akár a fiatalokú büntetőjogi felelősségre nem vonható. Ez szerepel a Ligeti Katalin nevéhez fűződő koncepcióban is.²⁶

Van a kriminológiának és az alkotmányjognak egy olyan közös elve, amelynek segítségével közelebb kerülhetünk a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát érintő kérdés megválaszolásához. Abból kell kiindulni, hogy ma a 12–14 éves korosztály tagjainak egyébként tartalmilag a Btk.-ba ütköző magatartásai nem szankcionálhatók a büntetőjog érvényesítésére hivatott intézmények által. Ennek megváltoztatása tehát kétségtelenül az adott viselkedési megnyilvánulások kriminalizálását jelentené. Amint arról szó volt, egy ilyen döntésnek abszolút akadályai nincsenek, az alkotmányos és a kriminológiából fakadó követelmények teljesítése azonban jelenleg nem látszik kivihetőnek. Az elv, amelyről szó van: az *ultima ratio* követelménye. Ennek megfelelően a büntetőjog végső eszköz, bármely társadalmi veszélyt csak akkor szabad általa kezelni, ha minden más lehetőség lehetetlennek vagy kilátástalannak mutatkozik. Valójában a szükségesség és arányosság általános alkotmányjogi követelménye sajátos megjelenési formája a végső érvnek, értelemszerűen végső eszköznek fordítható tétel.

A probléma tovább bontható. Felvetődik egyrészt, hogy a jelenlegi gyermekvédelmi intézményrendszer hatékony-e, megvan-e a kellő prevenció képessége. Másfelől arra kell választ találni, hogy a büntetőjog rendszerén kívül kezelhető-e a negatív jelenség elvárható eredményességgel. Ha pedig mindkét esetben nemleges a válasz, akkor még mindig nyitva áll a fiatalokúak (és gyermekek) sajátos igényeihez igazodó, a büntető igazságszolgáltatáson belüli kontroll megfelelését érintő kérdés.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája²⁷ szerint a gyermekvédelmi rendszer hiányosságait jelzi, hogy a bűnelkövető fiatalokúak döntő többségénél csak a jogellenes cselekmény elkövetése jelzi a hatóságnak, hogy valami baj van. Az ismertté vált fiatalokú bűnelkövetőknek mindössze 8-10%-a szerepel a veszélyeztetett gyermekek nyilvántartásában.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának adatai szerint 1997 után a veszélyeztetett gyermekek száma összességében (1997-ben 420.000, 2002-ben 235.000) és különösen az anyagi okból való veszélyeztetettség kategóriájában jelentősen csökkent (1997-ben 340.000, 2002-ben 153.000). Átmeneti visszaesés után azonban tovább növekedett a környezeti okból veszélyeztetettek köre (1997-ben 26.000, 1998-ban 21.000, 2001-ben 25.000, 2002-ben 46.000 fő). A magatartási okból a gyámhatósági nyilvántartásba kerülők száma hektikusan válto-

zik (1997-ben 48.000, 1998-ban 38.000, 2001-ben 50.000, 2002-ben 27.000 fő). További vizsgálódásokat igényel annak megállapítása – hiszen kriminológiai szempontból is jelentős kérdés, írja a stratégia –, hogy ez a gyermek- és fiatalkorú népesség csökkenésének, a nyilvántartás szempontjai változásának vagy a szociális helyzet tényleges javulásának a következménye-e. A közhiedelemmel ellentétben a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők többsége teljes családban nevelkedik. 2002-ben a gyermekkorú elkövetők háromnegyed részét, a fiatalkorú bűnelkövetők több mint a felét (55,8%) a szülők közösen nevelték. Az tettesek 9-10%-a élt a bűncselekmény elkövetésekor gyermekotthonban. Ezzel szemben a 0–17 évesek körében a gyermekvédelmi gondoskodás alatt állók aránya 0,88% volt. Az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők döntő többsége olyan hátrányos helyzetű családi környezetből származik, ahol a szegénység, a munkanélküliség és a napi szociális problémák döntő hatással vannak a kiskorúra. Az e körbe tartozó fiatalok szüleinek többsége segéd-, kisegítő vagy betanított munkás, foglalkozás vagy munkanélküli. Ezek a gyerekek szegregált és marginalizált környezetben nevelkednek. A kedvezőtlen társadalmi-gazdasági adottságok miatt az ország keleti régiói olyan területekké váltak, ahol az országos átlagnál magasabb a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők gyakorisága. (Például Borsod-Abaúj-Zemplén megye 740 ezer lakosából csaknem annyi fiatal kerül szembe a büntetőtörvénnyel, mint Budapesten az 1,8 millióból.)

Az előbbi adatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a gyermekvédelmi rendszer ma nem kellően átgondoltan, a prevenció szempontjából nem következetesen kontrollált módon működik. Ezért bármilyen további jogalkotási lépés fontolgatása előtt nyilvánvalóan arra van szükség, hogy a szisztémában rejlő lehetőségeket bűnmegelőzési szempontból elemezzük és értékeljük, majd a hatékonyság fokozása érdekében tegyünk intézkedéseket.

Hasonló következtetésekre jutott a korhatár tekintetében a magyar szabályozással azonos német büntetőjogi beavatkozások és az ott is riasztó jeleket mutató gyermekbűnözés, valamint a gyermekvédelmi rendelkezések érvényesülésének vizsgálatakor Frank Czerner, aki szerint a meglévő intézmények hatékony működtetésére van szükség, nem pedig újabb törvényekre és változtatásokra.²⁸

A gyermeki jogok nemzetközi és hazai követelményeivel is összhangban van, amellyel kriminológiai szempontból is helyeselhető a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényjavaslatnak az általános indokolásában is kifejtett elv, amely szerint a legfontosabb a

család többirányú támogatása, ennek pedig szervezsen kell kapcsolódnia a szociálpolitika egészéhez. A gyermeket a családból eltávolítani csak akkor lehet, ha a többoldalú segítség ellenére a gyermeket veszélyeztető körülmények a családon belül nem szüntethetők meg. A közvetlen környezetéből kiemelt gyermeknek olyan gondozást, nevelést kell nyújtani, amely alkalmassá teszi és felkészíti őt az önálló életre. Számára egészségi és személyiségi állapothoz, valamint szükségleteihez igazodó helyettesítő védelmet kell nyújtani, elsősorban örökbe fogadó vagy nevelőcsaládban.

Azzal is egyet lehet érteni, hogy a gyermekvédelmi intézményrendszere nem kizárólag az oltalom alatt álló fiatalok bűnmegelőzésére fókuszál, hanem a veszélyeztetettség megszüntetésére vagy legalábbis csökkentésére törekszik. Ez azért lényeges, mert nehéz, valójában nem is szükséges szétválasztani, hogy a bűnözés esetleges elkövetőkénti vagy áldozatkénti valószínűsége fenyeget. A gyermekkorúak esetében is érvényesül a viktimológiának a tettesek és sértettek lehetséges személyi körének nagyfokú egybeesésére vonatkozó tétele. Olyannyira, hogy ha felnőttek viszik bele a gyereket a kriminalitásba, akkor a büntetőtörvénybe ütköző módon viselkedő ifjú egyben jogi értelemben is sértett: a kiskorú veszélyeztetése tényállásának ugyanis ez az egyik megvalósulási módja. A Btk. 195. §-ának (1) bekezdése szerint a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki e feladatából folyó kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyezteti, büntettet követ el. Ugyanilyen megítélés alá esik bármely nagykorú személy, aki kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír vagy rábírti törekszik. A „rábírti törekszik” kifejezés azt jelenti, hogy a következménytől függetlenül már az is kriminális magatartás, ha a gyermeket vagy a fiatalkorút a bűnözés irányába próbálják terelni.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájából hivatkozott adatok arra engednek következtetni, hogy a kriminalitásba sodródó gyermekek egy részénél éppen maga a családi háttér lehet a deviancia egyik okozója, illetve feltétele abban az értelemben, hogy a megfelelő kontrollt nem tudja gyakorolni. Ebből még nem feltétlenül következik a kiskorúnak a családból való kiemelése szükségessége, hiszen a szülők általi neveltetés joga nem függ a környezet minősítésétől, leszámítva a szélsőséges eseteket. Az ifjú ember azonban nem kizárólag az otthon közösségében él. A valahova tartozni vágyás, a példaképek és befogadó közösségek keresése elválaszthatatlan a kiskamasz korosztálytól. Kriminológiai tapasztalat is, hogy különösen jellemző ez a prob-

lémás családok gyermekeire. A társadalom és szűkebb értelemben a közhatalom felelőssége abban áll, hogy olyan, a kiskorú által vonzónak talált közösségi kereteket nyújtson, illetve olyan mintákat mutasson fel, amelyek a törvényiszterelő életmód választására ösztönzik őt. Természetesen mindenekelőtt az iskoláról van szó, de más szerveződések – sportegyesületek, vallási közösségek stb. – is nyújthatják a gyermek számára a pozitív értékek megvalósulásának eleményét.

Csak ilyen háttér mellett lehet megvalósítani azt a büntetési-megelőzési filozófiát, amely álláspontom szerint a leghatékonyabb reakció a zsenge korban elkövetett botlásokra (de egyébként a felnőtt elkövetők esetében is alkalmazható és alkalmazandó). Ez pedig nem más, mint a John Braithwaite által kidolgozott „reintegráló megszégyenítés” elve. Ennek az a lényege, hogy a helytelenített magatartás miatti rosszállás kifejezésre juttatása mellett is fenntartják az egyén tiszteletét, méltóságának megbecsülését. Azt is lehet mondani, hogy a viselkedést, nem pedig a személyt ítélik el, szemben a kirekesztő megszégyenítéssel. A reintegráló megszégyenítés jó példája a család, ahol a szülők tipikusan úgy büntetnek, hogy ezzel a gyermeket nem idegenítik el maguktól, hanem egyidejűleg kifejezésre juttatják – vagy pedig a büntetésen kívüli körülmények közepette jelzik –, hogy a vétkezésre továbbra is számítanak, ő továbbra is a közösség értékes tagja marad. A jól megválasztott büntetés összekapcsolja az egyént a közösséggel. Még hozzá olyan módon, hogy a szégyen nem csupán a saját magatartásra vonatkoztatva jelenik meg, hanem a csoport iránti felelősségként is. Arról van szó, hogy visszatartó erőt jelent a „nem hozok rátok szégyent” megfontolása, hiszen egy markánsan elkülönülő, illetve megjelölt csoport tagjaként cselekedni egyben a közösség képviselőjeként történő eljárást jelenti, legalábbis a kívülvilág szemében. Ezért igazán fontos, hogy a megszégyenítés ne kirekesztő, hanem megtartó legyen.²⁹

ÓVATOS PESSZIMIZMUSSEL A JOGALKOTÁSRÓL

Magyarországon napirenden van a büntetőjog teljes reformja, ezen belül a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás átalakítása. Ligeti Katalin nevéhez fűződik az a koncepció, amely a törvény-előkészítés kiindulási pontja. Az elkészült szakmai anyag³⁰ alapos elméleti tudást és tényismeretet tükröz, korrekt módon mutatja be egyebek mellett a büntetőjogi felelősség alsó korhatárára vonatkozó nézeteket. Témánkat érintően alternatív megoldásokat tartal-

maz: vagy megmarad a jelenlegi alsó küszöb, vagy pedig két évvel lejjebb kerül a határvonal. Ez utóbbi esetben a 14. életév betöltéséig a legsúlyosabb bűncselekmények (például emberölés, minősített emberölés) elkövetésekor is csak javítóintézeti nevelés volna alkalmazható. Fontos része az elképzelésnek, hogy a fiatalkor felső határáig élne viszont az a lehetőség, hogy a terhelt akkor sem büntethető, ha a bármely módon megjelölt életkoron felül van, szellemileg és erkölcsileg azonban nem elég fejlett a cselekmény miatti felelősség megállapíthatóságához.

Hangsúlyozni kell, hogy a hivatkozott koncepció átfogó reformot irányozna elő, tehát messze túlmutat a korhatár leegyszerűsített kérdésén. A korhatárt lefelé toló megoldással szembeni ellenvetéseim – amelyek terjedelmi korlátok miatt nem érinthetik Ligeti Katalin kitűnő munkájának számos más elemét – a már elmondottakon túlmenően két okra vezethetők vissza.

Az egyik, hogy a 12 és 14 év közötti korosztálynak a büntetőjogi intézményrendszerbe történő visszavezetését maga a tervezet, de az abban említett szakirodalmi források is a sajátosságok messzemenő érvényesítése mellett gondolták el, tehát elsősorban (vagy kizárólag) intézkedések jöhetnének számításba. Ilyeneket azonban más jogágak normái is lehetővé tesznek, az esetleges hiányosságokat pedig a rájuk vonatkozó kodifikációban is pótolni lehetne. Valójában tehát szakmailag az a probléma, hogy a korhatár leszállítása alapvetően szimbolikus értékű volna. De éppen ettől a szimbólumtól kellene megóvni a gyermekeket és a társadalmat is. A közvélemény nemigen tesz különbséget a büntetőjogi intézkedések és büntetések között. A címkéző-stigmatizáló hatás tehát elkerülhetetlen. Ez pedig a későbbiekben már valóságosan ható kriminogén tényező lehet. Ha a nemzetközi és a hazai alkotmányjogi normák nem is tiltják határozottan az alsó küszöb leszállítását, kétségkívül az alapjogok csorbításáról van szó, legalább a jó hírnevet illetően. Kriminológiai szempontból az ilyen lépés a mondottak miatt súlyos veszélyeket hordoz, így a szükségesség és arányosság elve a korhatár megváltoztatása ellen szól.

Aggályaim másik oka teljesen gyakorlati, politikai megfontolásra vezethető vissza. A kriminológia ma már széles körre kiterjedő tudomány, így nem nélkülözheti az ilyen szempontok vizsgálatát sem. Arról van szó, hogy a döntéshozatal nem szakmai, hanem zömmel pártpolitikai érdekek alapján történik, ahol könnyen előfordulhat, hogy a gyermek pusztá hivatkozási alappá degradálódik.³¹ Bármennyire hangsúlyozza is tehát Ligeti Katalin – helyesen – az átfogó, új megközelítés szükségességét, az egyébként koherens koncepció nagy valószínűséggel

nem hatja át az elfogadandó törvény egészét. Elképzelhető, hogy akár éppen a korhatárra vonatkozó tételek emelik ki és írják át az új jogszabályba, bármilyen más lényeges reformot mellőzve.

Ez történt Gárdai Gyula és Vigh József 1969-ben közzétett javaslatával, amelyben határozatlan tartamú szabadságvesztés bevezetését indítványozták, de ahhoz hatékony reszocializációs rendszert kapcsoltak volna. A dologból annyi lett, hogy az elkövetőknek a társadalomra való veszélyességét lényegében kétszeresen értékelő büntetési gyakorlat honosodott meg a szigorított őrizetnek a szabadságvesztés kitöltése utáni ráadásként való alkalmazásával. Az utógondozás, a nevelést szolgáló lehetőségek bővítése jórészt elmaradt. Az igazságtalanság és a represszió fokozása semmiféle eredményt nem hozott, inkább rontott a helyzeten,³² amit egyébként maga Vigh József is megállapított.³³

A gyermekek, a fiatalok (sőt: a fiatal felnőttek) büntetőjogi felelősségének, a velük szemben lefolytatható, illetőleg lefolytatandó eljárásnak a problémái a kifejtettek és az itt nem tárgyalt összefüggések miatt is rendkívül szerteágazók. Éppen ezért fontos, hogy milyen kiindulási pontot választunk. A gyermekvédelmi megközelítés a kis embert védi a társadalomból érkező, számára káros hatásoktól. A büntetőjogi felfogás viszont a társadalmat oltalmazza a gyermek részéről megnyilvánuló fenyegetésektől.³⁴ Ezt a két szélsőséget természetesen lehet közelíteni egymáshoz, mégsem mindegy, hogy melyik rendszer logikájában gondolkodunk. Meg kell mondani nyíltan, hogy önmagában egyik sem garancia a helyzet javítására. Tévedés volna mindazonáltal arra következtetni, hogy a kriminalitás kezelésére szolgáló intézményeknek a gyermekektől való elválasztása esetén nem lehet eredményt elérni. A toleráns politika jó példája Finnország, ahol a 15. életévben meghúzott alsó korhatár ellenére (de természetesen nem annak, hanem az ország általános és kriminálpolitikai helyzetének hatására) a fiatalok bűnözése is igen jelentősen csökkenő tendenciát mutat.³⁵ A gyermek védelme közvetlenül érdeke a közösségnek is, míg az együttélés oltalmazása a zsenge korúakkal szemben nem érdekük az ifjú embereknek, tehát akár csak közepesre kitágítva a lensét: magának a társadalomnak sem.

ZÁRSZÓ

A rendszerváltással drámaian megnőtt azoknak a képzetlen munkavállalóknak az aránya, akiknek egyre szűkebb mozgástérben, rossz alkalmazkodóképességgel, archaikus hagyományokkal kel-

lene boldogulniuk. Alkalmazkodási stratégiáik között – anélkül, hogy ezt tudatosan választanák – bizony egyre gyakrabban fordul elő a megélhetési bűnözés is. Ezekkel a családokkal sajnos nagyjából közös halmazként – egy másik metszetben – a helytelen gyermeknevelési gyakorlatot is megfigyelhetjük. A napi súlyos egzisztenciális problémákkal és konfliktusokkal küszködő családok – számtalan egyéb okra is jól visszavezethetően – kevés korlátozással nevelik gyerekeiket, miközben nevelési eszközeik nagy valószínűséggel nem különösebben választékosak, sőt inkább kifejezetten erőszakosak.

Az ezekből a családokból kikerülő – elsősorban társadalmi értelemben nem iskolaerett – iskolás gyermek aztán olyan felnőttel/tanítóval találkozik, aki egy másik világból jön, ahol, még ha lenne is készítetése rá, nem alkalmazhatja a gyermek által eddig megszokott erőszakos fegyelmező módszereket. Ezeknek a pedagógusoknak aztán a nehezen nevelhető tanuló előtt értelemszerűen csekély a tekintélye, sőt a „békés” konfliktusmegoldó módszereivel rendszeresen csődöt mondó tanárnak a többi osztálytárs előtt is.

Látni kell azonban, hogy az adekvát, megszokott megoldásokkal nem korlátozott gyermek nemcsak hogy bomlasztja az osztály fegyelmét (és ezzel akadályozza a társai előrehaladását), de önmaga is rossz pályán mozog azzal, hogy folyamatosan romlanak saját esélyei arra, hogy később sikerrel illeszkedjen be a munka világába.

Mindehhez persze azt is látni kell, hogy az iskola ahhoz, hogy elősegítse a gyermekek jó integrációját – nagyon helyesen – középosztálybeli értékeket kér számon. A folytonos „ne moco-rog”, „figyelj”, „tartsd rendben a füzeted” intéseivel a tanár bár jót akar, de egyben értelemszerűen frusztrálja is a nehezen beilleszkedő gyermekeket, akik kevés sikerélményhez jutva nem különösebben kedvelik életük első „erőszak-szervezetét”, és sikerélmény híján inkább választják az iskolakerülést, vagy ha ez nem megy, a tanulótársak respektusát elnyerendő a tanár elleni erőszakot (is).

Úgy tudunk segíteni azon, hogy mind kevesebb gyermek keveredjen ebbe az akaratlan csapdahelyzetbe, hogy törekszünk arra, hogy lehetőleg minden veszélyeztetett gyermek iskola-előkészítő képzésen vegyen részt. Itt a gyermekeket óvodaszerű játékos oktatással készíténék fel olyan iskolapedagógusok, akik kellően járatosak abban, hogy a gyermekek milyen lehetséges családi nehézségekkel küzdenek és egyúttal ismerik a legkorszerűbb nevelési megoldásokat is.

Jelenlegi közállapotainkban tétlenségünk miatt egyidejűleg két súlyos hibát is elkövetünk. Elő-

ször, amikor a nehéz sorsú családokból jövő gyermekek elé olyan követelményeket állítunk, amelyekről az iskolában hallanak először, másodszer pedig akkor, amikor a jobb sorsú osztálytársaiktól azt várjuk el, hogy ők alkalmazkodjanak és segítsenek behozni azokat a szocializációs deficiteket, amelyekért az egész társadalom kollektíve felelős. Csecsszopóink megint áldozatok. Akár úgy, hogy szemük láttára ölik meg apjukat Olaszliszkán, akár úgy, hogy egyirányú pályára sodródva 15 év börtönre ítélik őket, mint például legutóbb Makón.

JEGYZETEK

- Cesare LOMBROSO: *Der Verbrecher in Anthropologischer, Aerztlicher und Juristischer Beziehung*, Hamburg, Richter, 1887, 230.
- Nem a terror uralkodik: Újpesten kicsapták a tanárverő diákot*, Magyar Nemzet Online, <http://www.mno.hu/portal/551618>.
- KORINEK László: *Bűnözési elméletek*, Budapest, Duna Palota és Kiadó, 2006, 164–174.
- Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 (2007), CRC/C/GC10, 16–19.
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: *A gyermek- és fiatalkori bűnözés*, in GÖNCZÖL Katalin, KERESZSI Klára, KORINEK László, LÉVAY Miklós: *Kriminológia – szakkriminológia*, Budapest, Complex Kiadó, 2006, 525–542.
- U.N. Doc. CRC/C/15/Add. 201, 2003.
- Government approves new penal code*, Radio Praha, <http://www.radio.cz/en/article/98895>.
- Scottish Law Commission: *Discussion Paper on Age of Criminal Responsibility*, Discussion Paper No. 115. Edinburgh, The Stationery Office, 2001, 16.
- T. v. the United Kingdom* [GC], no. 24724/94, 16 December 1999 és *V. v. the United Kingdom* ([GC], no. 24888/94, ECHR 1999-IX.
- Uo.
- Penny BOOTH: *The United Nations Convention on the Rights of the Child and the Punishment of Children under English Law – Public and Private Vices?*, Liverpool Law Review, 2006/3, 395–416.
- Scottish Law Commission: *Report on Age of Criminal Responsibility*, Scottish Law Commission No. 185. Edinburgh, The Stationery Office, 2002, 23.
- California's Criminal Justice System. A Primer. Legislative Analyst's Office*, ed. Elizabeth G. HILL, Sacramento, California, 2007, 49–61.
- Ronald B. FLOWERS: *Children and Criminality. The Child as Victim and Perpetrator*, New York, Greenwood Press, 1986.
- Roper v. Simmons*, 543 U.S. 101 (2005).
- <http://www.deathpenaltyinfo.org/article.php?scid=27&did=203#agereqs>.
- Ross G. GREEN, Kearney F. HEALY: *Tough on Kids. Rethinking Approaches to Youth Justice*, Saskatoon, Saskatchewan, Canada, Purich Publishing Ltd., 2003, 135–150.
- Paola ZALKIND, Rita J. SIMON: *Global Perspectives on Social Issues. Juvenile Justice Systems*, Lanham – Boulder – New York – Toronto – Oxford, Lexington Books, 2004, 181.
- Barry GOLDSON, John MUNCIE: *Rethinking Youth Justice. Comparative Analysis, International Human Rights and Research Evidence*, Youth Justice, 2006/2, 91–106.
- VÁRADI Erika: *A gyermekkorúak és a bűnözés*, Sectio Juridica et Politica, 2000, 329–330.
- CSEMÁNÉ VÁRADI: *I. m.*
- KORINEK László: *A fiatalkori erőszakos bűnözés másféle megközelítése a latens bűnözési vizsgálatok szempontjából*, in PhD Tanulmányok 4., szerk. KORINEK László, Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2005, 169–177.
- Uo. 171.
- Uo. 172.
- BOLYKY Orsolya, SÁRIK Eszter: *A fiatalkorú elkövetők gyermekkorára – az elkövetővé válás előzményei*, in Kriminológiai Tanulmányok 42., szerk. IRK Ferenc, Budapest, OKRI, 2005, 327–352.
- <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=444>.
- Lásd a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat mellékletét.
- Frank CZERNER: *Minderjährige hinter Schloss und Riegel?*, Tübinger Schriften und Materialien zur Kriminologie, 6, Institut für Kriminologie der Universität Tübingen, 2004, 27.
- John BRAITHWAITE: *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, 54–68.
- <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1195>.
- Sophie GENDROT: *The Politicization of Youth Justice*, in *Comparative Youth Justice*, eds. John MUNCIE, Barry GOLDSON, London – Thousand Oaks – New Delhi, SAGE Publications, 2006, 48–64.
- GÁRDAI Gyula, VIGH József: *Észrevételek büntetési rendszerünk problémáihoz*, Magyar Jog, 1969/10; GÁRDAI Gyula, VIGH József: *Még egyszer a határozatlan tartamú szabadságvesztésről*, Magyar Jog, 1972/9.
- GYÖRGYI Kálmán: *Büntetések és intézkedések*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984, 380–390.
- Tapio LAPPI-SEPPÄIÄ: *Finland: A Model of Tolerance?*, in MUNCIE, GOLDSON: *I. m.*, 177–195.
- Uo., 182.